

Træthed og energiforvaltning i rehabilitering efter erhvervet hjerneskade

Frederik L. Dornonville de la Cour, ph.d., cand.psych.

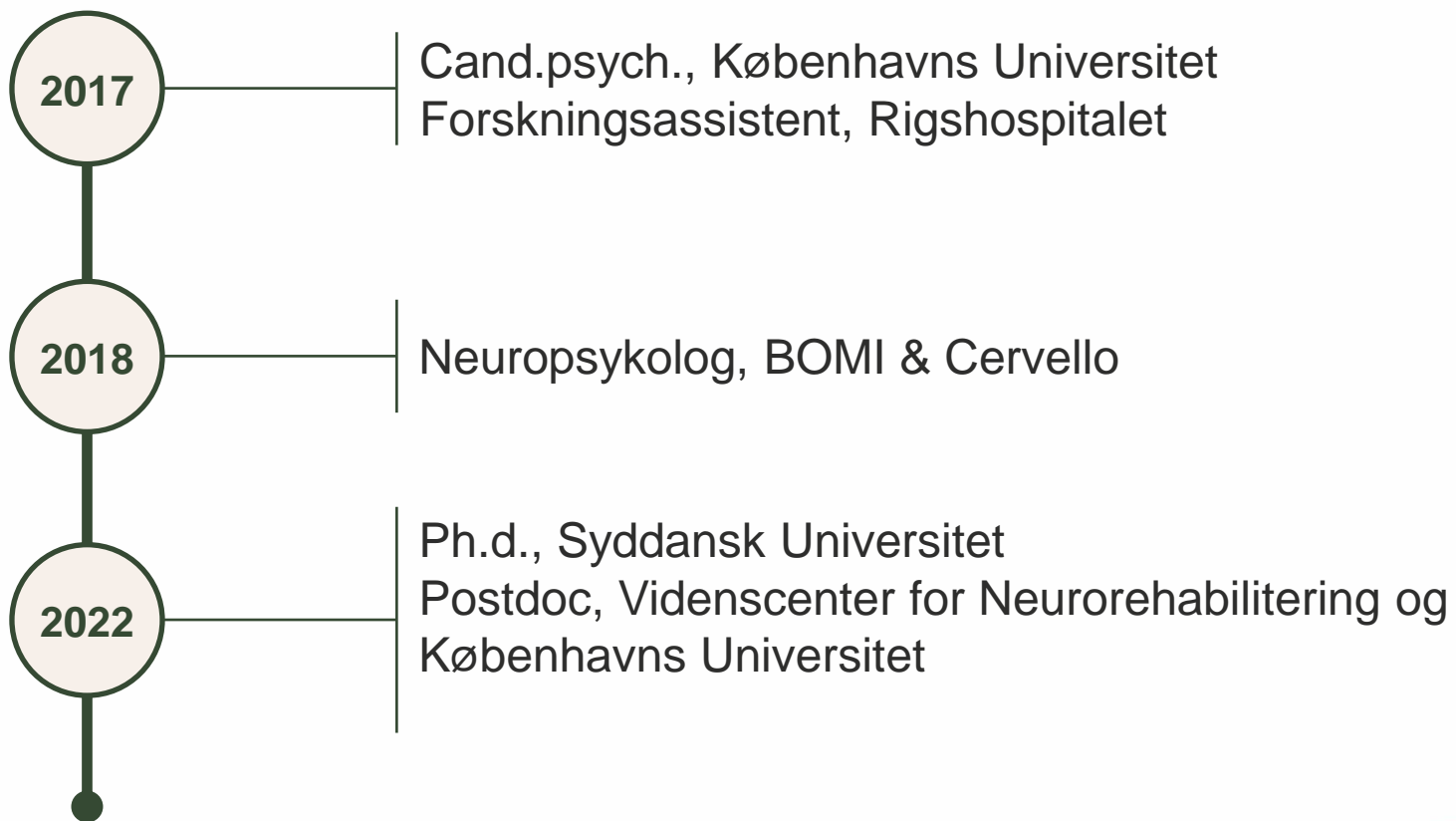
Postdoc

Videnscenter for Neurorehabilitering, Rigshospitalet; Institut for
Neurovidenskab, Københavns Universitet; & Elsass Fonden

27. april 2023; Landskonferencen "Den Bæredygtige Hjerne",
Dansk Neuropædagogisk Selskab, Vejle

Hvem er jeg?

Program

1. Træthed efter en erhvervet hjerneskade

- Begrebsafklaring
- Udredning
- Hyppighed og forløb
- Årsager og sammenhænge

2. Energiforvaltning og håndtering af træthed i neurorehabilitering

- Videnskabelig evidens og forsøg
- Model for energiforvaltning

Del 1

Træthed efter en
erhvervet hjerneskade

I mangel af bedre ord

Et **flertydigt udtryk**, der især vedrører reaktionen på fysisk og psykisk arbejdsbelastning, men i øvrigt omfatter mange forskellige oplevelser og sindstilstande, fx oplevelsen af udmattelse, svækket energi og vitalitet, manglende lyst samt behov for søvn.

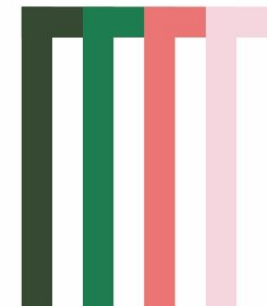
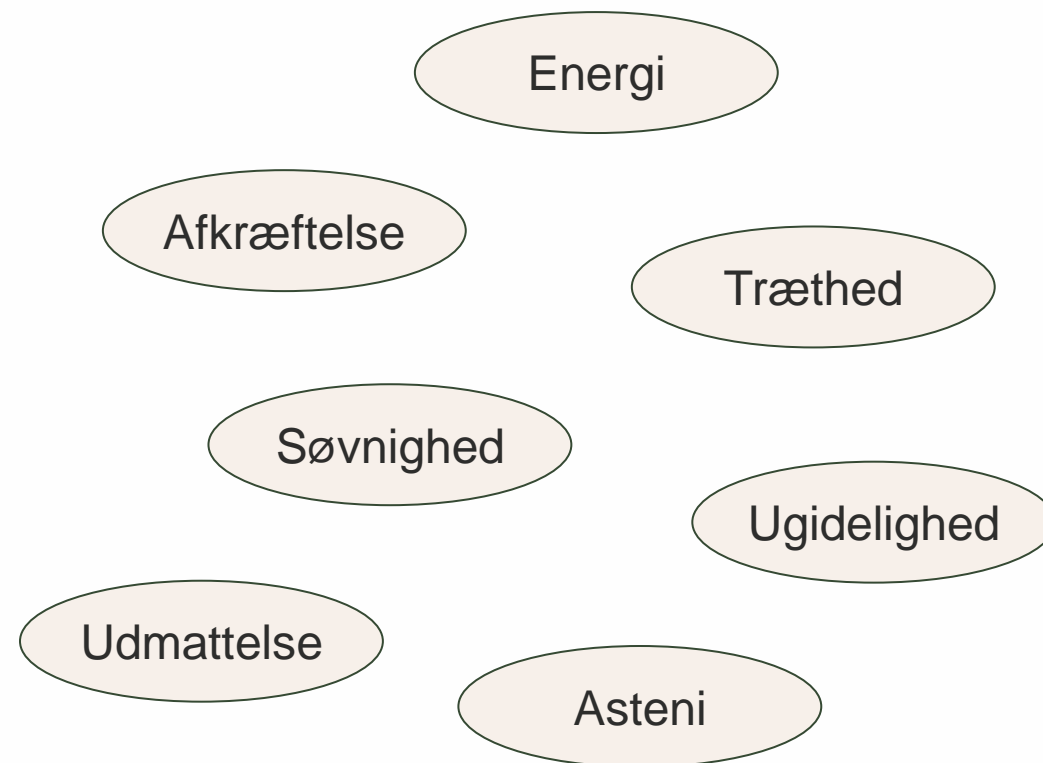

Hvad vil det sige at være træt?

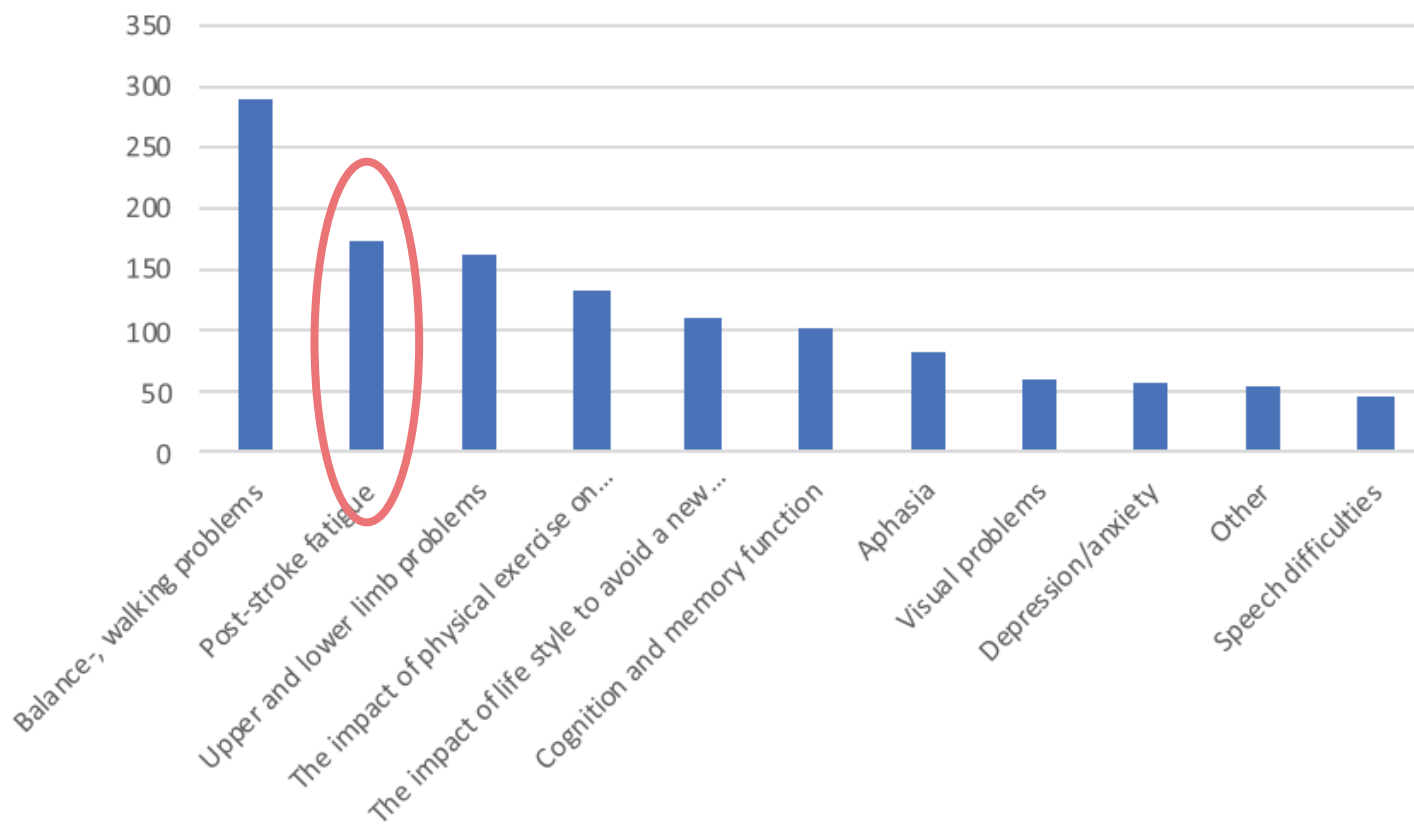
- Alle kender til det at være træt, og vi bruger ordet i mange sammenhænge
- Det er et hverdagsord, som bruges om et neurologisk betinget symptom
- Det kan let føre til misforståelser, og det kræver at vi er tydelige om, hvad vi taler om

Undersøgelse

30% af deltagerne oplevede, at pårørende tolkede træthed som dovenskab ¹

Der er brug for mere viden om træthed efter hjerneskode

Træthedens karakter ved erhvervet hjerneskade

Typer af træthed

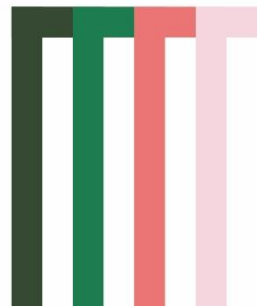
Øget trætharhed

- Mindre kapacitet og hurtigere udtrætning over tid

Mental og fysisk træthed

- Både fysisk og mental anstrengelse kan fremprovokere træthed
- Træthed kan komme til udtryk fysisk eller mentalt og som forværring af neurologiske udfald (fx parese, koncentrationsbesvær og irritabilitet)

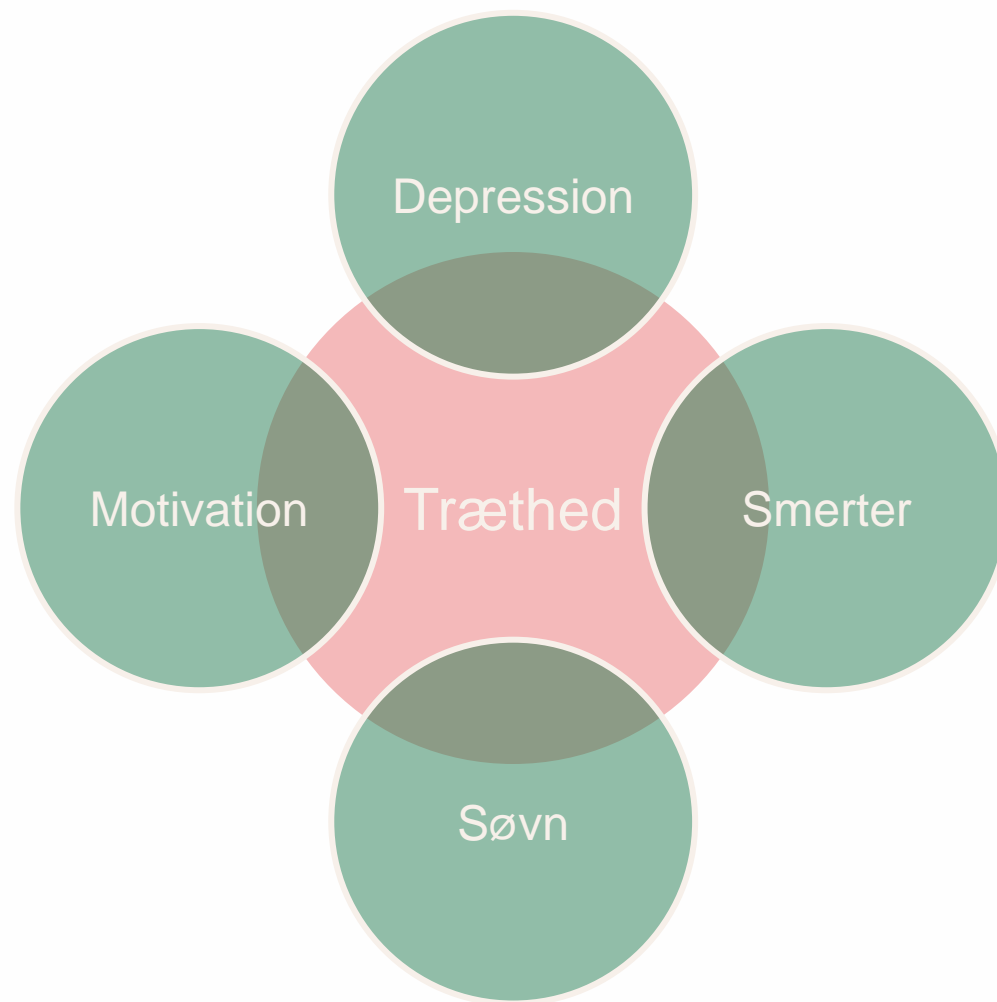
! Det kan være meget forskelligt hvordan træthed kommer til udtryk. Det er derfor vigtigt med en individuel udredning

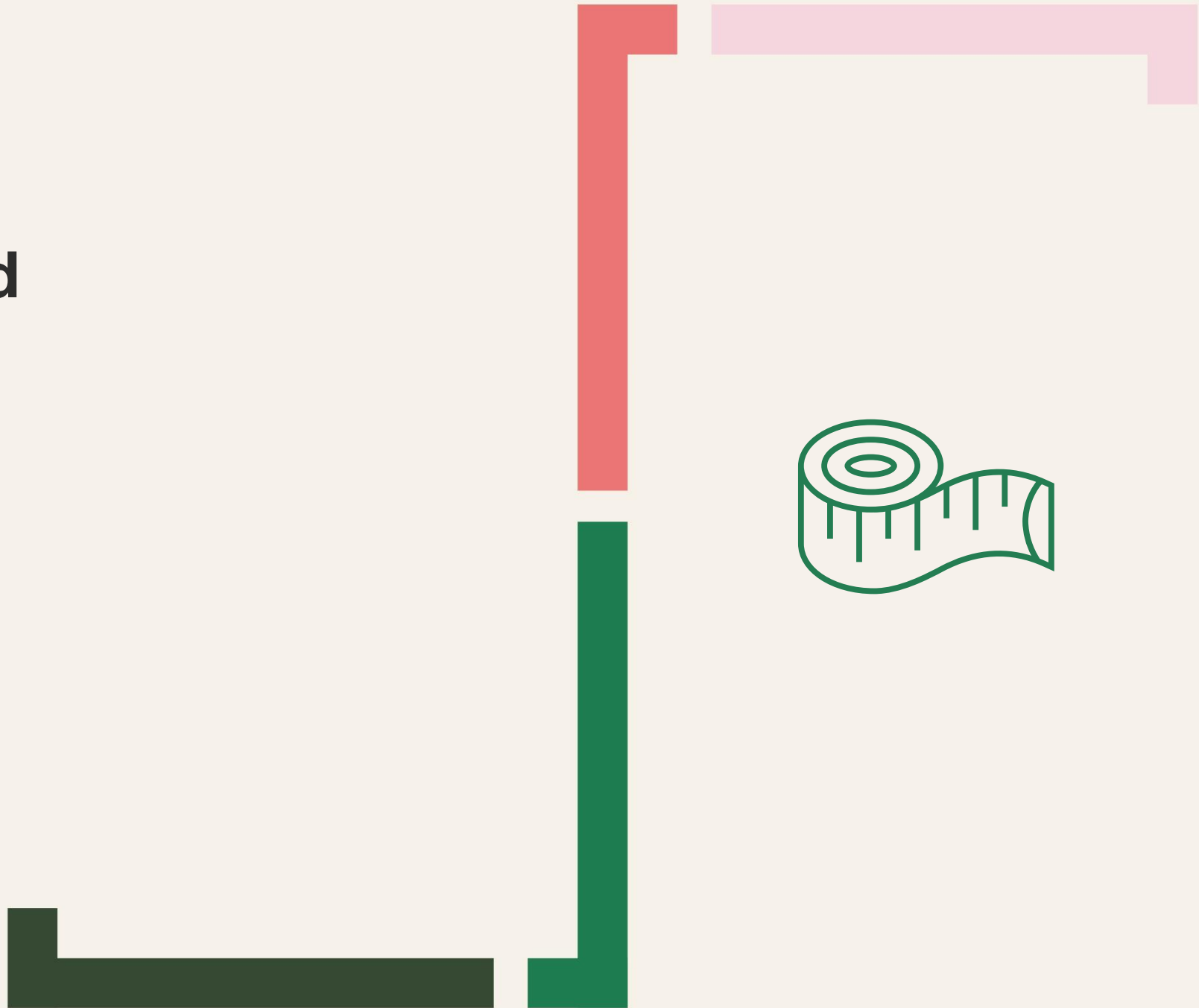
Overlap med træthed

Symptomer på depression

1. Nedtrykthed
2. Nedsat lyst eller interesse
3. Nedsat energi eller øget træthæd
4. Nedsat selvtillid eller selvfølelse
5. Selvbebrejdelser eller skyldfølelse
6. Tanker om død eller selvmord
7. Tænke- eller koncentrationsbesvær
8. Agitation eller hæmning
9. Søvnforstyrrelser
10. Appetit eller vægt-ændring

Måling af træthed

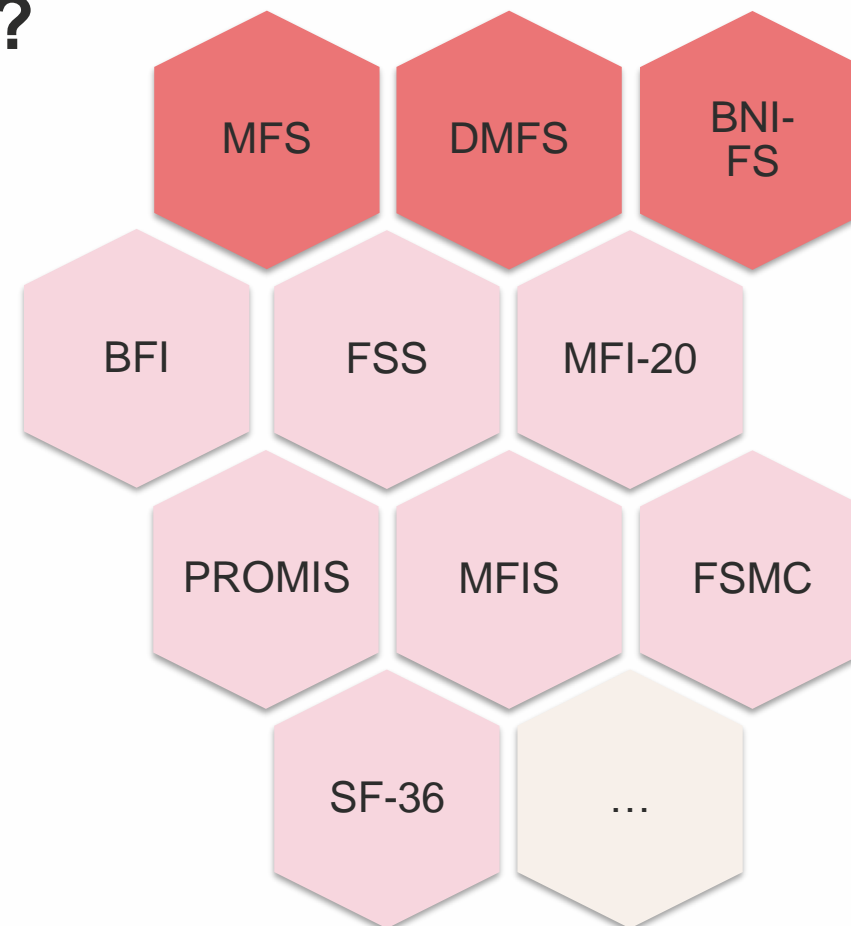
Hvordan undersøger man træthed?

”Subjektive” mål

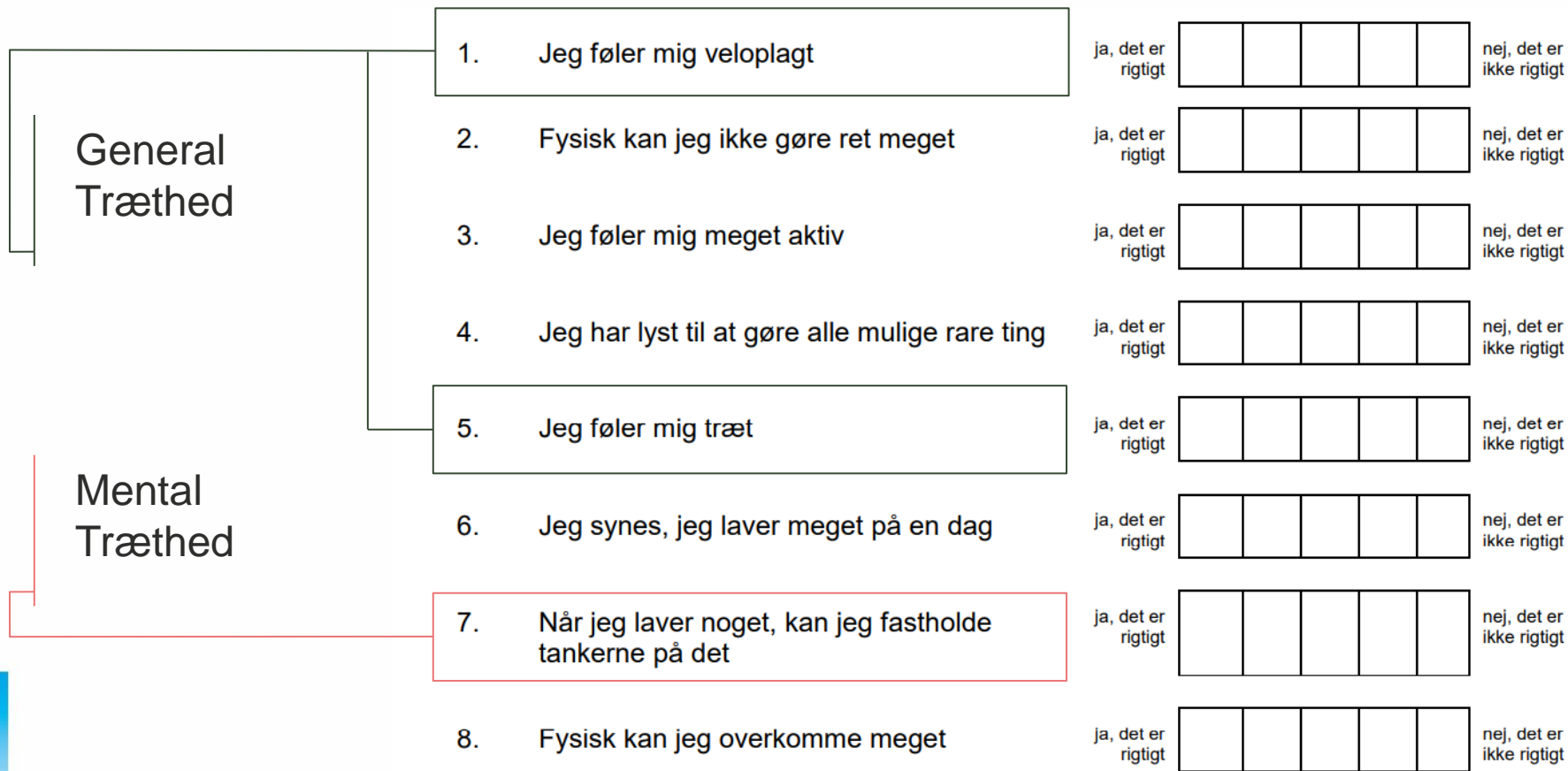
- Standardiserede spørgeskemaer
- Kliniske interview (evt. pårørende)
- Aktivitets/energidagbog

”Objektive” mål

- Præstationsbaserede test
- Kliniske observationer

Multidimensional Fatigue Inventory (MFI-20)

20 spørgsmål

Subskalaer

- General Fatigue
- Mental Fatigue
- Physical Fatigue
- Reduced Motivation
- Reduced Activity

Cut-off

General Fatigue ≥ 12

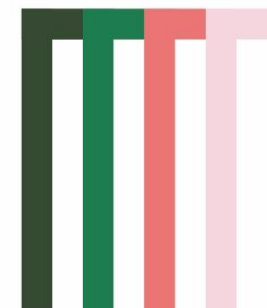
Dutch Multifactor Fatigue Scale (DMFS)

At måle karakteren og konsekvenser af træthed og coping med træthed i den sene fase efter hjerneskade (> 6 mdr.)

1	2	3	4	5
Nej, jeg er helt uenig	Jeg er overvejende uenig	Neutral	Jeg er overvejende enig	Ja, jeg er helt enig

		1	2	3	4	5
1	Jeg er ofte træt					
2	Jeg planlægger bevidst, hvornår jeg hviler					
3	Jeg kan følge med i samtaler uden at blive træt					
4	Jeg bliver træt om eftermiddagen					
5	Jeg føler mig i god fysisk form					
6	Trætheden forhindrer min evne til at gøre de ting jeg vil					

- Indsigt, viden og dømmekraft
- Reference, fx "good-old-days" bias
- Hukommelse, osv.

Hyppighed og forløb

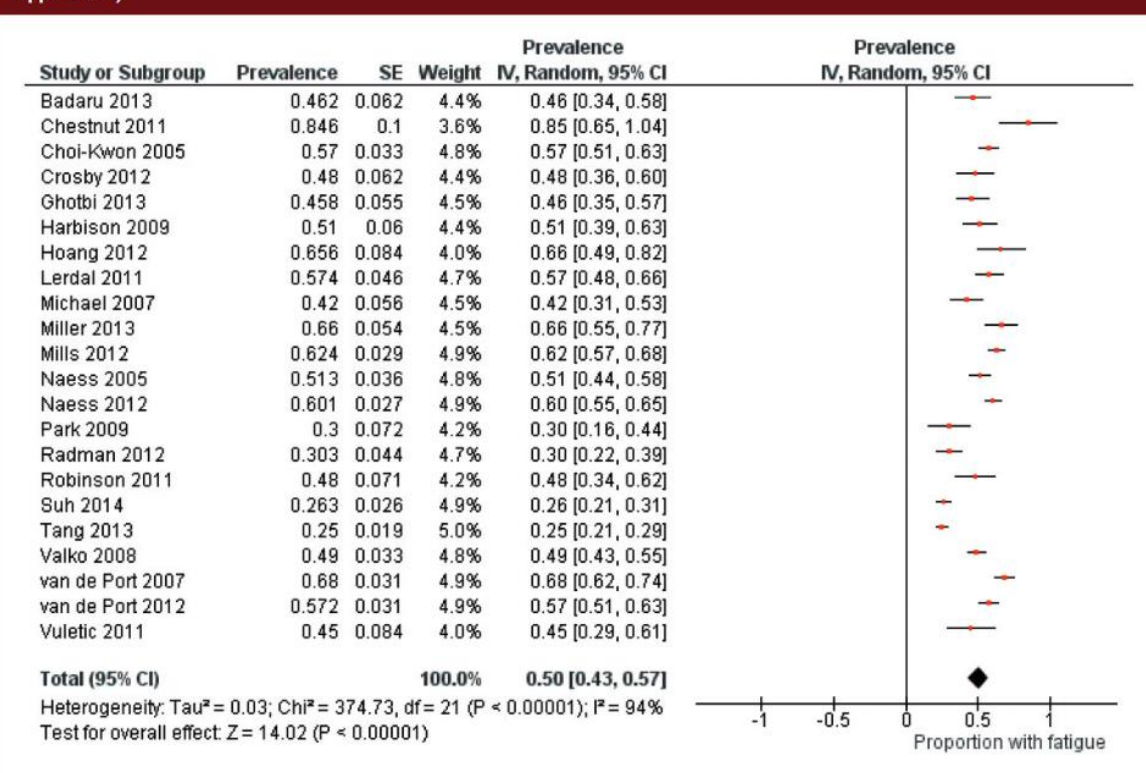
Træthed er udbredt efter en erhvervet hjerneskade

Stroke

En metaanalyse af 49 studier viste, at ca. 50% oplever træthed efter stroke ¹

Til sammenligning oplever ca. 32% af den danske befolkning træthed ²

Figure 2. Random effects meta-analysis of fatigue prevalence at FSS > or ≥ 4 cut-off (reference citations in Supplementary Appendix II).

* Træthed er defineret ved en cut-off score på spørgeskemaet Multidimensional Fatigue Inventory (≥ 12 på General Fatigue)

¹ Cumming et al. (2016) *Int J Stroke*, 11(9):968-977; ² Christensen et al. (2008) *Cerebrovasc Dis*, 26:134-141

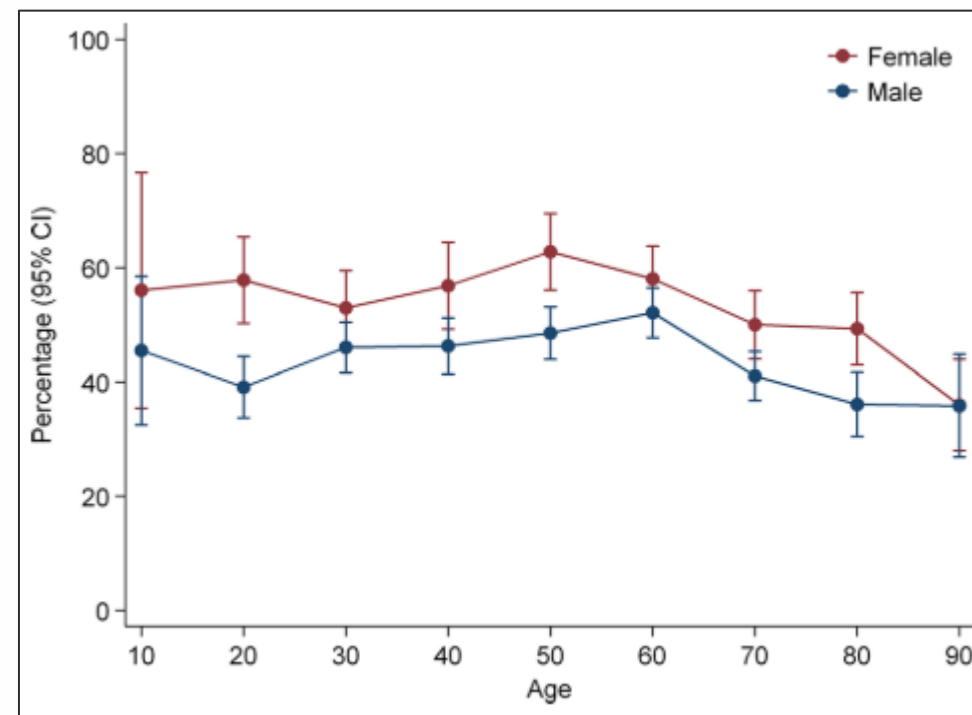
Træthed er udbredt efter en erhvervet hjerneskade

Traumatisk hjerneskade

Ved traumatisk hjerneskade oplever 47% træthed under indlæggelsen.

Antallet var stabilt over tid (48% tre måneder efter skaden og 46% seks måneder efter skaden).

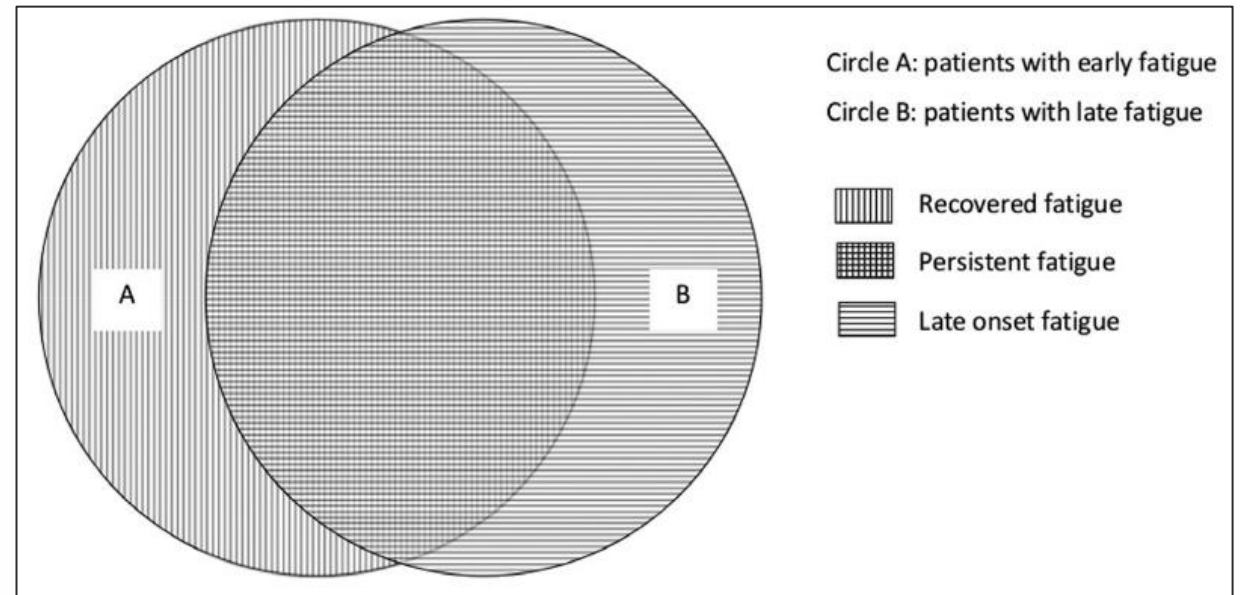
Flere kvinder end mænd rapporterede træthed.

Hvordan forløber træthed sig over tid?

Tre forskellige mønstre

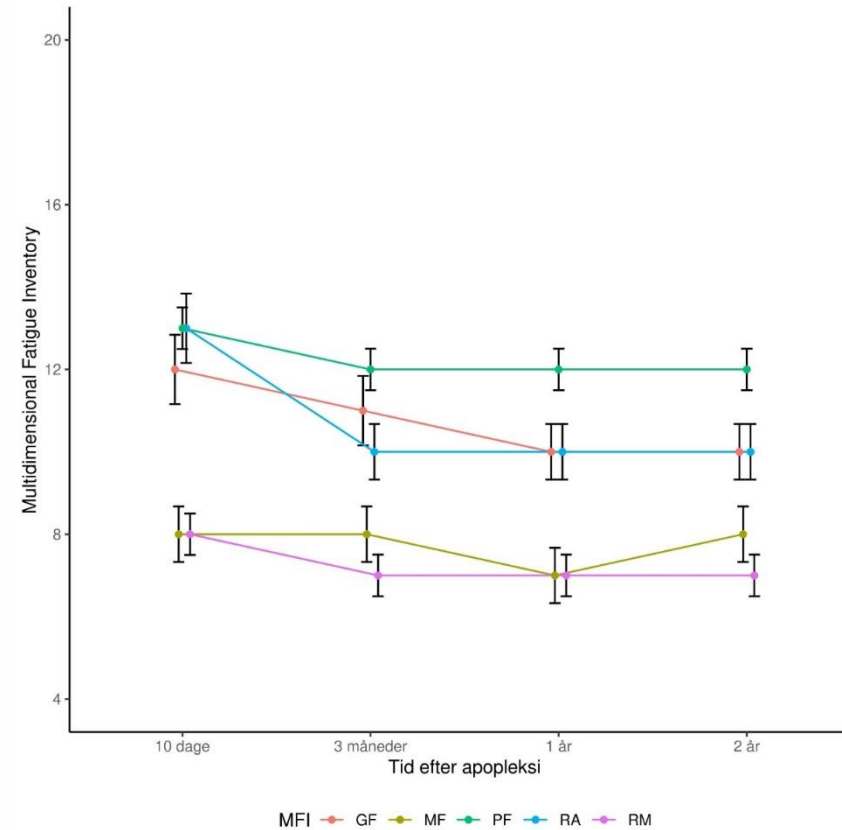
- 💡 Træthed aftager over tid
- 💡 Træthed er stabilt over tid
- 💡 Træthed viser sig først sent (late-onset fatigue)

Hvordan forløber træthed sig over tid?

Tre forskellige mønstre

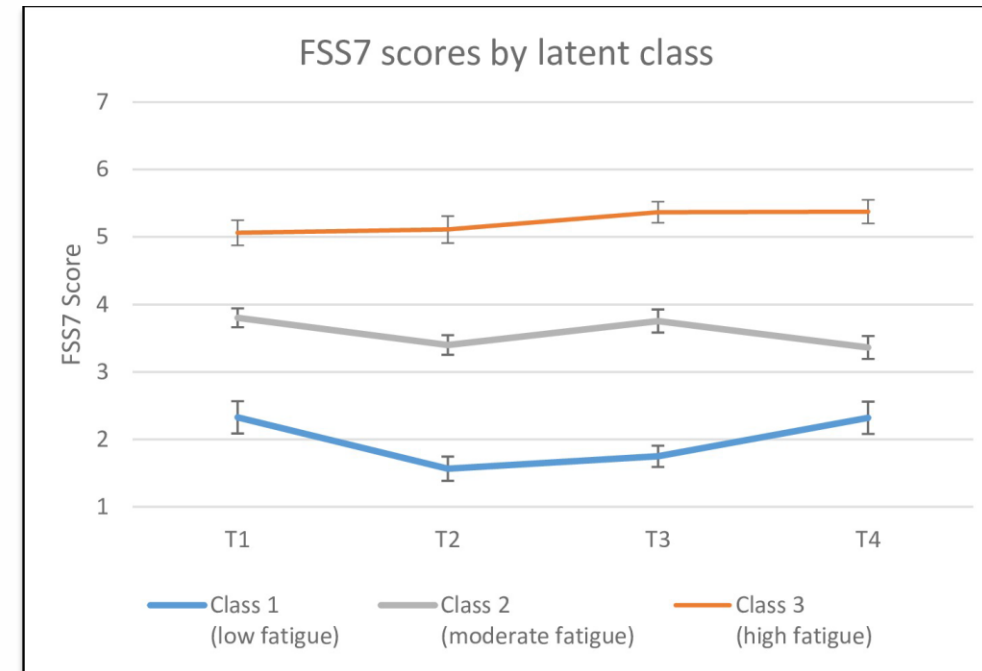
- 💡 Træthed aftager over tid
  - 💡 Træthed er stabilt over tid
  - 💡 Træthed viser sig først sent (late-onset fatigue)
- På gruppeniveau er der tendens til at træthed aftager tidligt i forløbet

Hvordan forløber træthed sig over tid?

Tre forskellige mønstre

- 💡 Træthed aftager over tid
  - 💡 Træthed er stabilt over tid
  - 💡 Træthed viser sig først sent (late-onset fatigue)
- Komorbiditet og ”habituel træthed” er vigtige prædiktorer for træthed

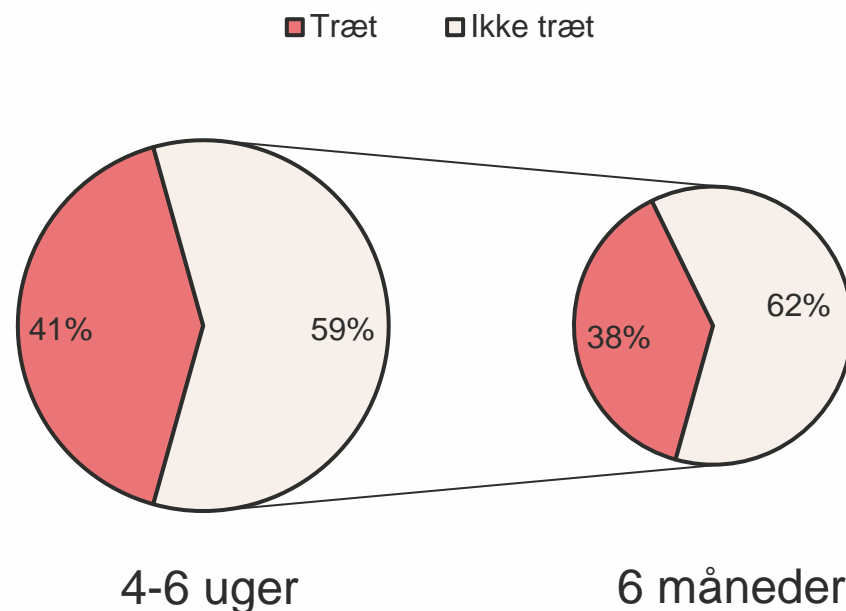
T1 = Akut
T2 = 6 mdr.
T3 = 12 mdr.
T4 = 18 mdr.

N = 115

Hvordan forløber træthed sig over tid?

Tre forskellige mønstre

- 💡 Træthed aftager over tid
  - 💡 Træthed er stabilt over tid
  - 💡 Træthed viser sig først sent (late-onset fatigue)
- Krav og struktur under vs. efter indlæggelsen, sygdomsindsigt og erkendelse, sekundære faktorer

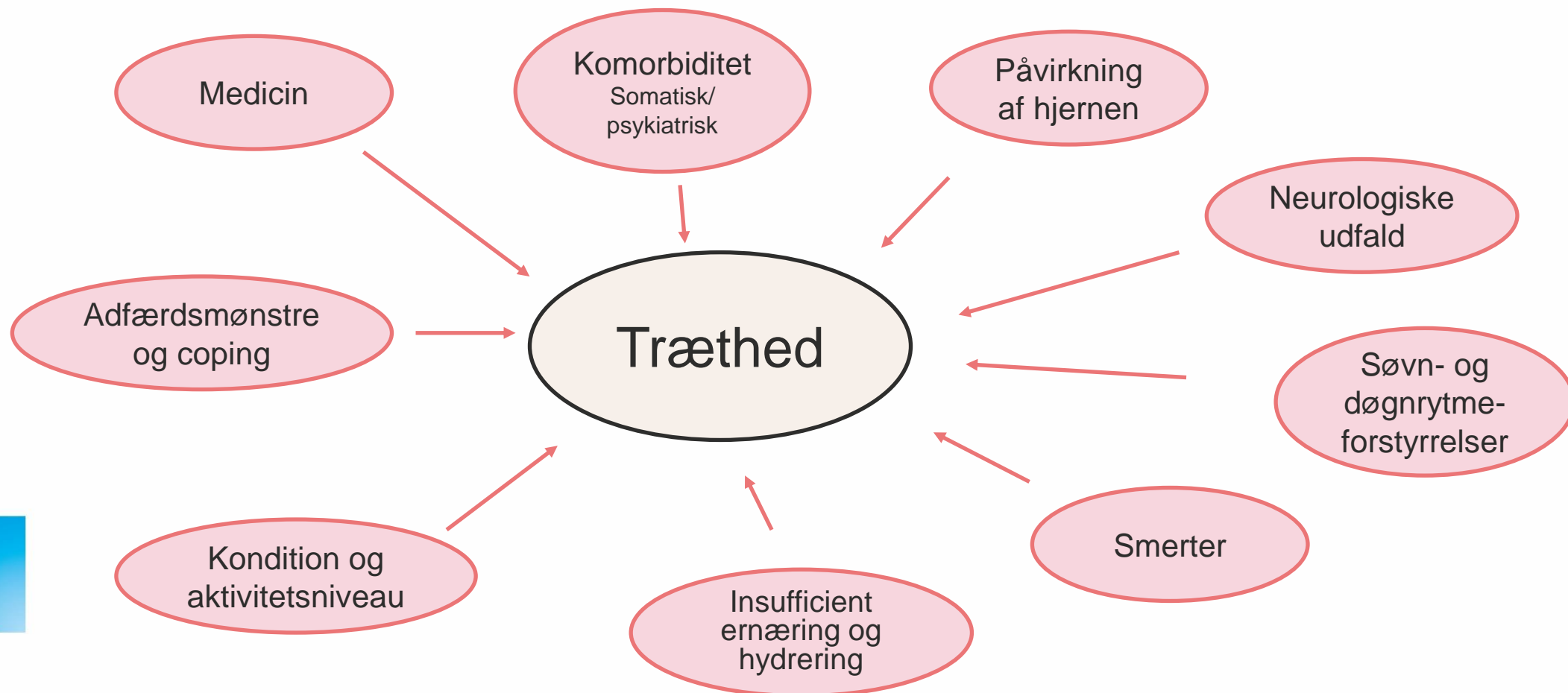

N = 213
Eksklusion af depression

Hvilke faktorer kan påvirke træthed efter en erhvervet hjerneskade?

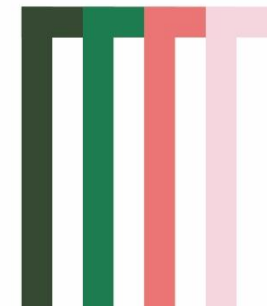
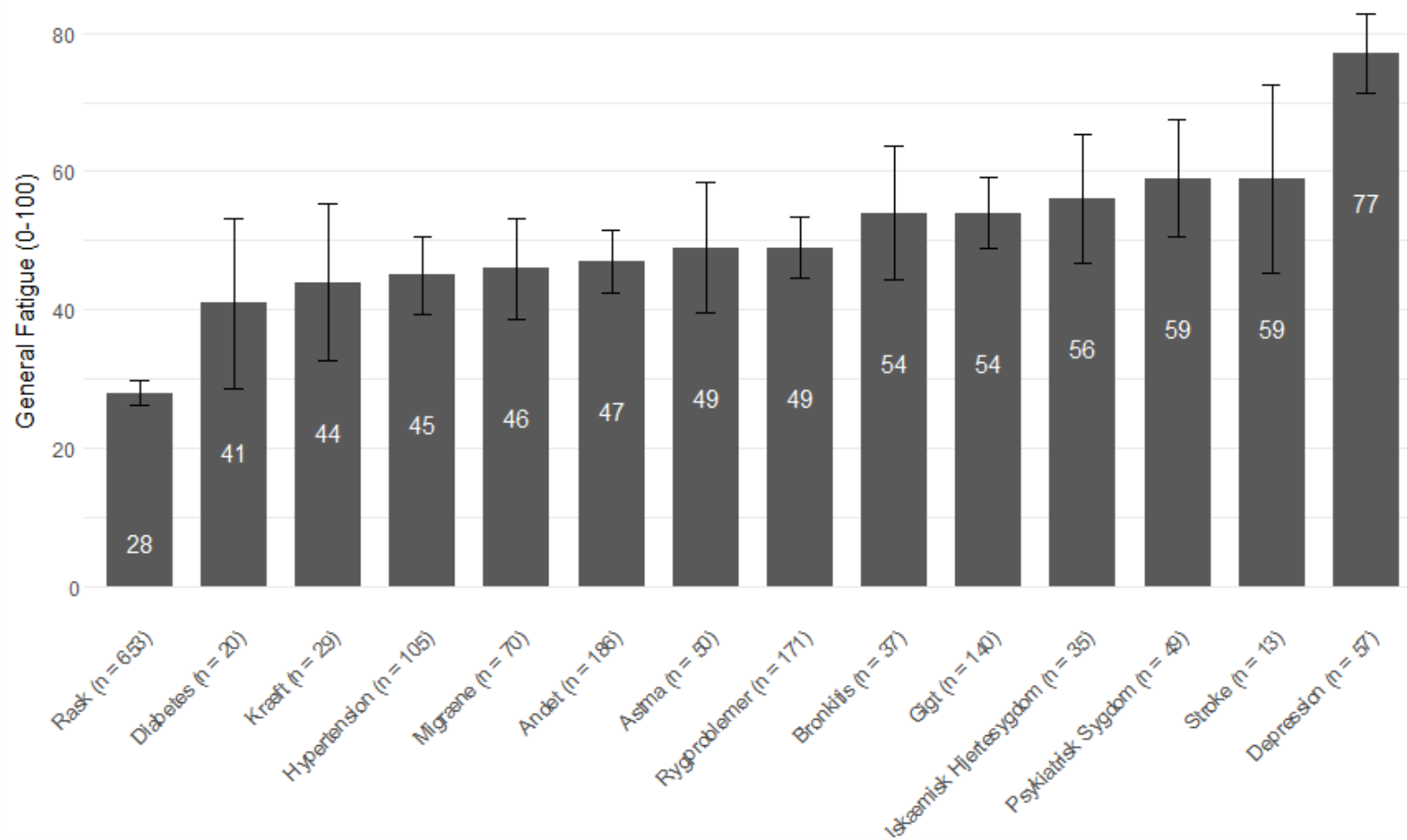

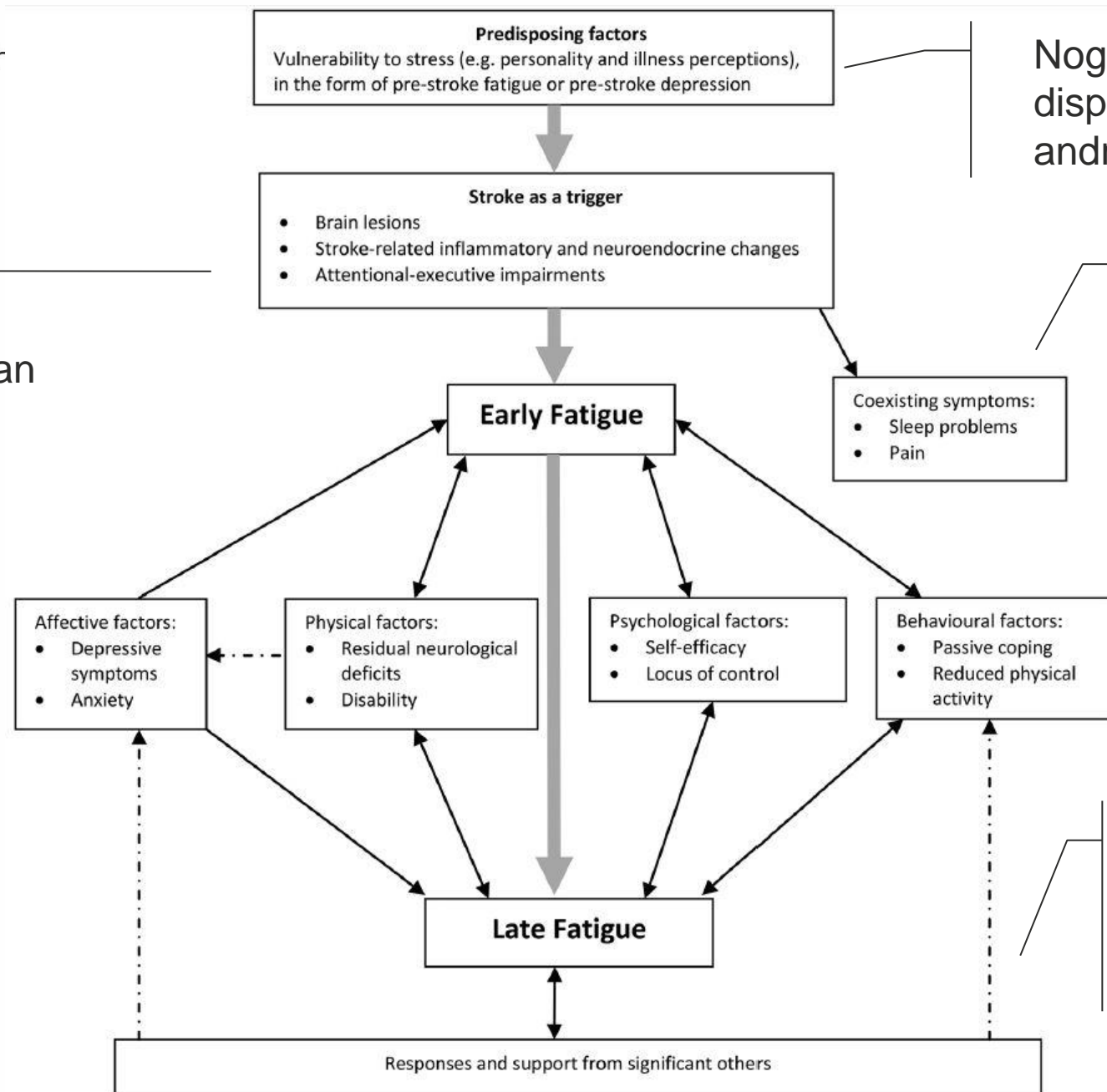
Årsagerne til træthed er komplekse

Træthed er et alment symptom

Nogle kan være mere disponeret for træthed end andre

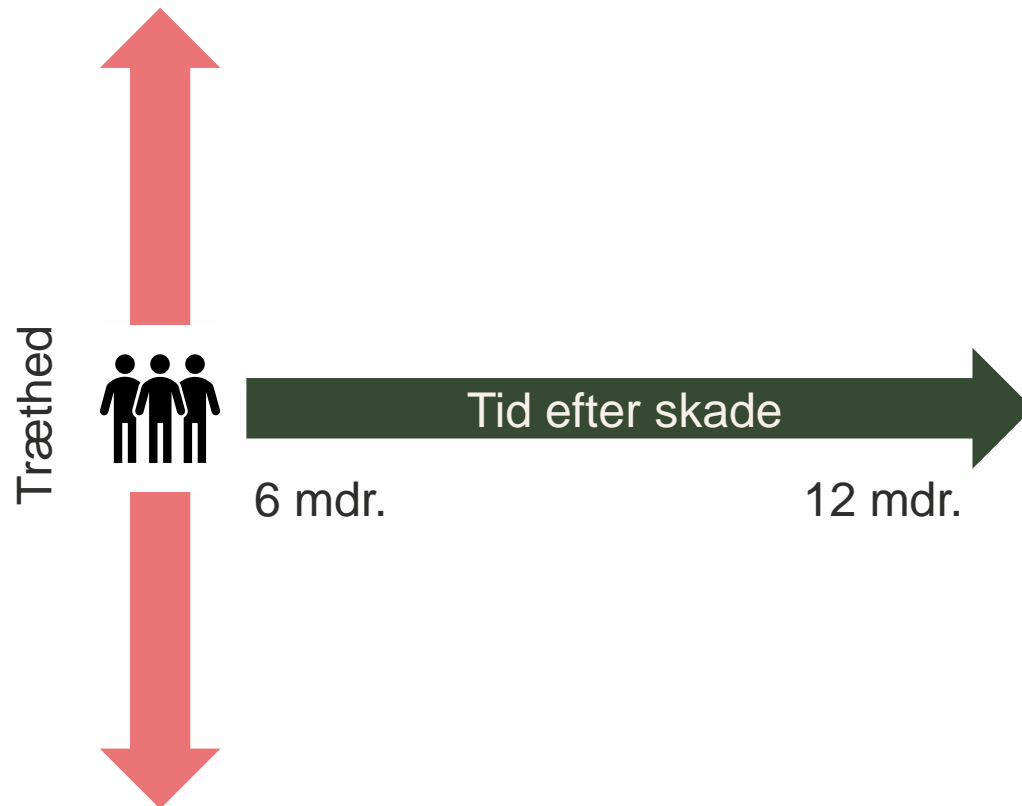
Følgenvirkninger af skaden kan påvirke træthed

Skaden på hjernen kan medføre en "primær" træthed

Mange sekundære faktorer kan bidrage til en langvarig træthedsproblematik

Pårørende kan have stor betydning for håndteringen af træthed

Nyt norsk studie af sammenhænge over tid

På tværs af individer

- Kvinde (+)
- Uddannelse (-)
- Sværhedsgrad af skaden (+)
- Somatisk sårbarhed (+)
- Psykosocial robusthed (-)

Ændringer over tid

- Smerter (+)
- Somatisk symptombyrde (+)
- Psykisk belastning (+)
- Undgåelsesadfærd (+)

Pause

Del 2

Energiforvaltning og håndtering af træthed i neurorehabilitering

Indsatser afprøvet ved erhvervet hjerneskade

Farmakologiske

Methylphenidat

Modafinil

Melatonin

Antidepressiva

Amantadin

B-vitamin

Non-farmakologiske

Psykoedukation

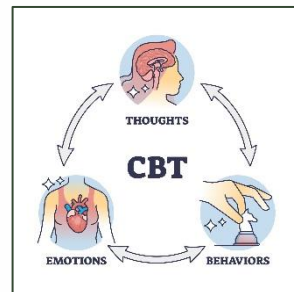
Lysterapi

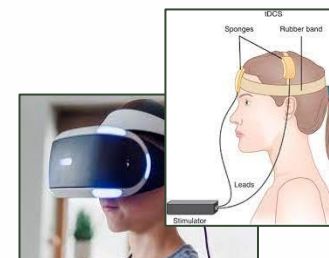
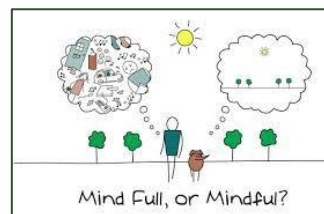
Fysisk træning

Kognitiv adfærdsterapi

Mindfulness-baseret stressreduktion

Den videnskabelige evidens er utilstrækkelig

Traumatisk hjerneskade

J Head Trauma Rehabil
Vol. 29, No. 6, pp. 490–497
Copyright © 2014 Wolters Kluwer Health | Lippincott Williams & Wilkins

Systematic Review of Interventions for Fatigue After Traumatic Brain Injury: A

NI
Sys

J Head Trauma Rehabil
Copyright © 2021 The Authors. Published by Wolters Kluwer Health, Inc.

OPEN

Fatigue After Traumatic Brain Injury: A Systematic Review

Therapeutic Advances in Neurological Disorders

Original Research

Complementary and alternative interventions for fatigue management after traumatic brain injury: a systematic review

Gang-Zhu Xu, Yan-Feng Li, Mao-De Wang and Dong-Yuan Cao

Ther Adv Neurol Disord
2017, Vol. 10(5) 229–239
DOI: 10.1177/
1756285616682675
© The Author(s), 2017.
Reprints and permissions:
[http://www.sagepub.co.uk/
journalsPermissions.nav](http://www.sagepub.co.uk/journalsPermissions.nav)

Stroke

[Intervention Review]

Interventions for post-stroke fatigue

Simiao Wu^{1,2}, Mansur A Kutlubaev³, Ho-Yan Y Chun¹, Eileen Cowey⁴, Alex Pollock⁵, Malcolm R Macleod¹, Martin Dennis¹, Elizabeth Keane⁶, Michael Sharpe⁷, Gillian E Mead¹

¹Centre for Clinical Brain Sciences, University of Edinburgh, Edinburgh, UK. ²Department of Neurology, West China Hospital, Sichuan University, Chengdu, China. ³Department of Neurology, Neurosurgery and Medical Genetics, Bashkir State Medical University, Ufa, Russian Federation. ⁴Nursing & Health Care School, University of Glasgow, Glasgow, UK. ⁵Nursing, Midwifery and Allied Health Professions Research Unit, Glasgow Caledonian University, Glasgow, UK. ⁶Department of Medicine for the Elderly, Western General Hospital, Edinburgh, UK. ⁷Department of Psychiatry, University of Oxford, Oxford, UK

Contact address: Gillian E Mead, Centre for Clinical Brain Sciences, University of Edinburgh, Edinburgh, UK. gillian.e.mead@ed.ac.uk. gmead@staffmail.ed.ac.uk.

Editorial group: Cochrane Stroke Group.

Publication status and date: New search for studies and content updated (conclusions changed), published in Issue 7, 2015.

Review content assessed as up-to-date: 13 May 2014.

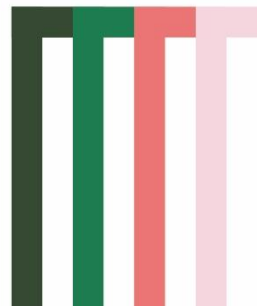
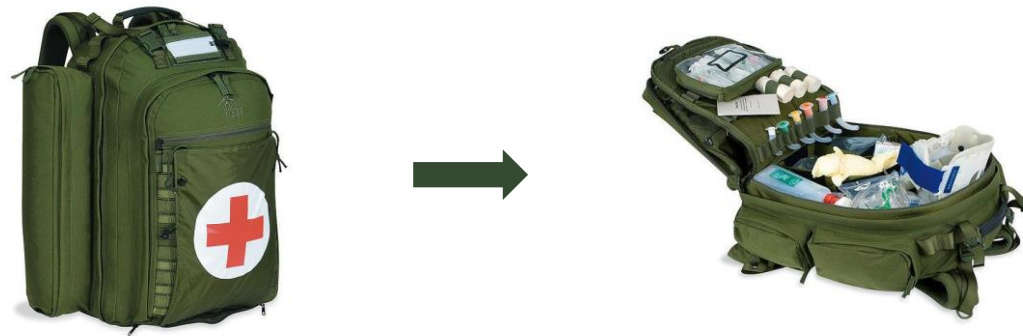

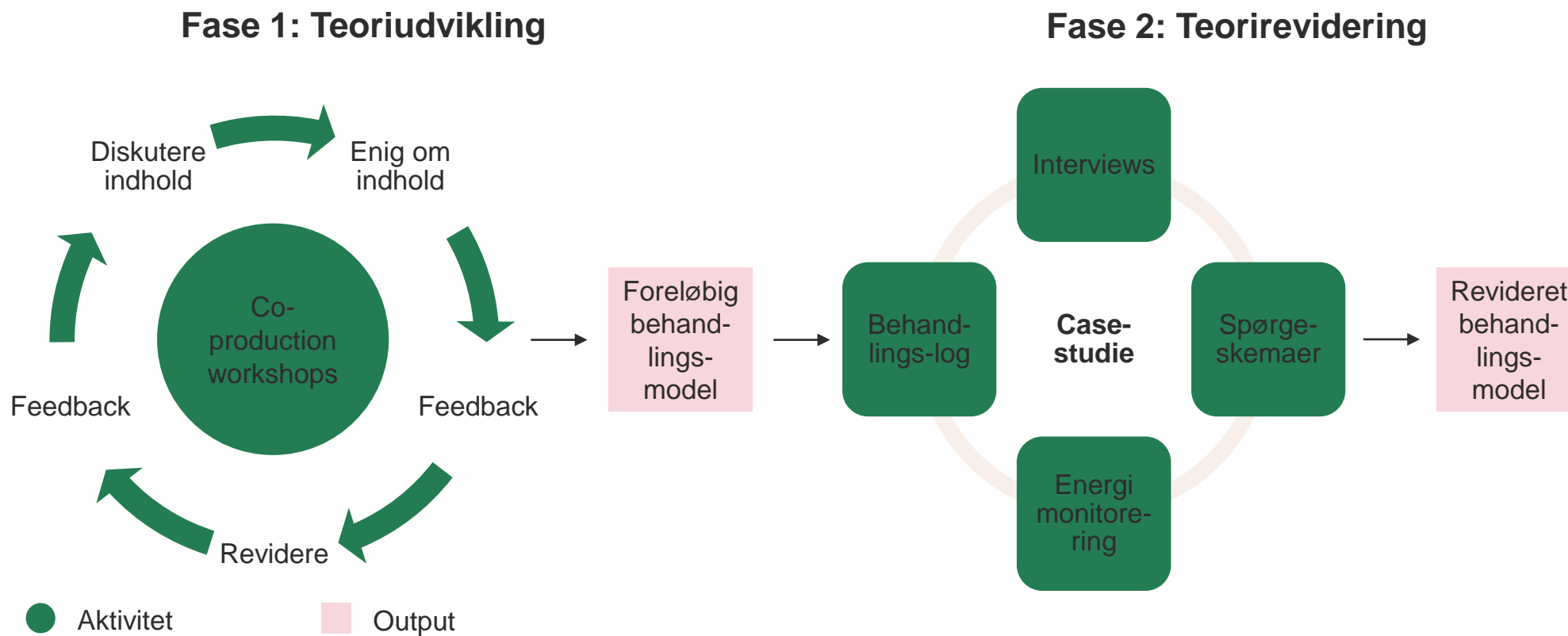
Forskningsprojekt om energiforvaltning

Formål

At udvikle en behandlingsmodel for energiforvaltning ud fra klinisk praksis

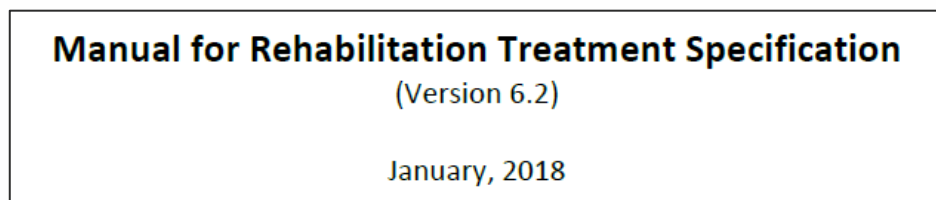

Forskningsdesign

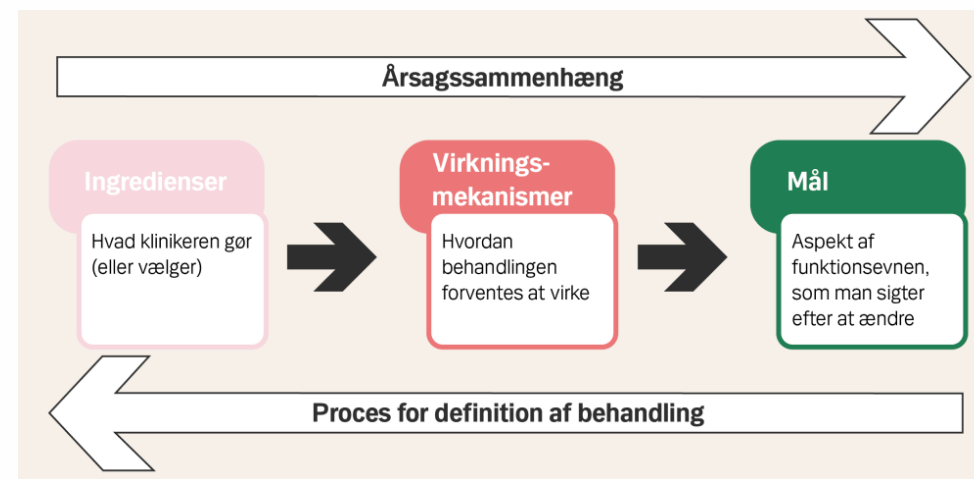

Rammemodel

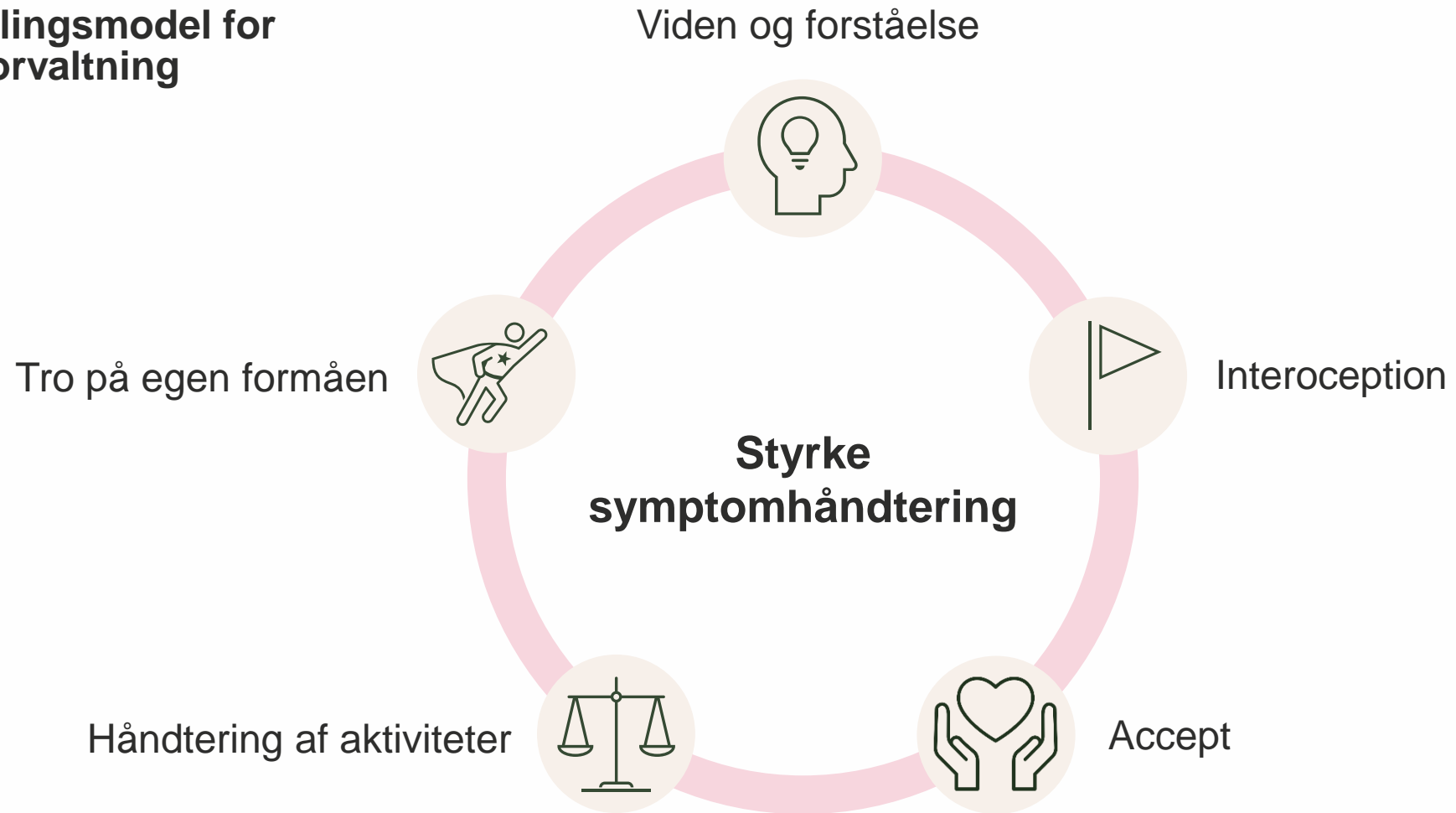
Rehabilitation Treatment Specification System (RTSS)

Behandlingsteori

Behandlingsmodel for energiforvaltning

Viden og forståelse

 At øge viden og forståelse af træthed som følge af hjerneskade

”

Hun [neuropsykologen] kan forklare ting, jeg ikke kan forklare mig selv, for jeg forstår ikke, hvad der foregår. Hun kan forklare lidt mere teknisk set, hvorfor bestemte ting sker (...)

60-årig mand med følger efter en hjerneblødning

“

Viden og forståelse

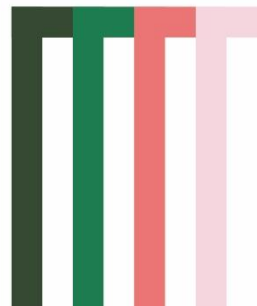
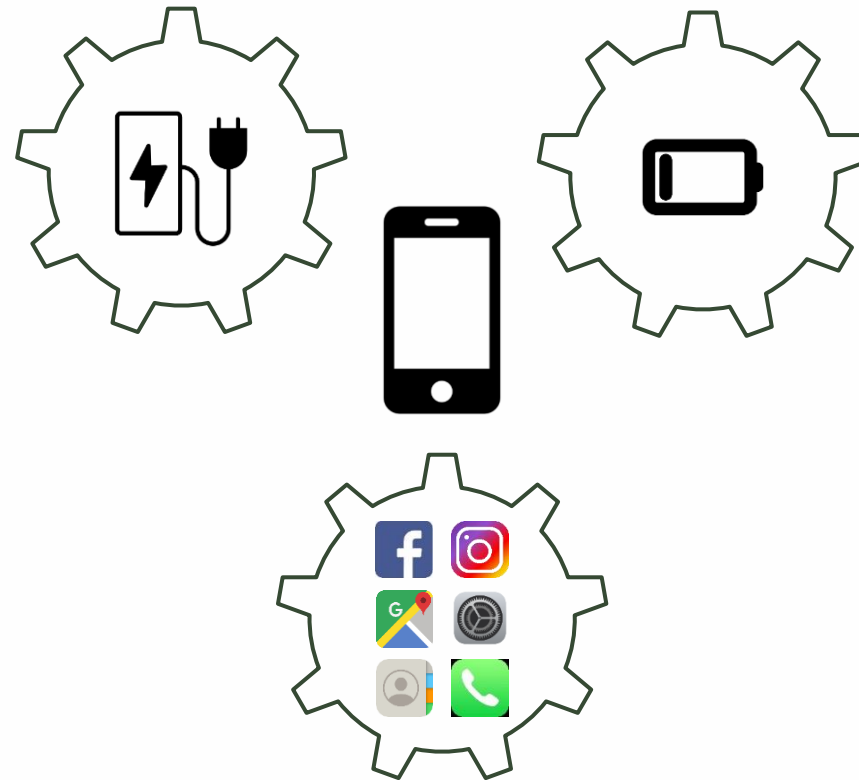
 At øge viden og forståelse af træthed som følge af hjerneskade

 Tiltag og indsatser

- Giv viden og information om træthed
- Energi/aktivitetsdagbog
  - Understøt analysen af dagbogsregistreringer
- Spørg ind til tidlige tegn på træthed i konkrete situationer

En metafor...

Eksempel på energi/aktivitetsdagbog

		Energi 1-10	Hvile Søvn	symptomer	Arbejde	Fysisk aktivitet	Aktiviteter udenfor huset
Mandag	Formiddag Eftermiddag Aften	7 4 3	Hvil kl. 10	Hovedpine	3 timer	Gåtur 20 min.	Ingen
Tirsdag	Formiddag Eftermiddag Aften						
Onsdag	Formiddag Eftermiddag Aften						
Torsdag	Formiddag Eftermiddag Aften						
Fredag	Formiddag Eftermiddag Aften						
Lørdag	Formiddag Eftermiddag Aften						
Søndag	Formiddag Eftermiddag Aften						

Interoception

 Få til vane at mærke og reagere på tegn på træthed

”

Nu er jeg jo begyndt at være mere klar over, hvad det er for nogle små tegn, jeg skal lægge mærke til. Altså, [jeg] kan mærke min koncentration begynder at svinge lidt, jeg skal bruge ekstra energi på at koncentrere mig om ting, eller [at jeg] simpelthen bare begynder at sidde og gabe.

59-årig mand med følger efter en blodprop i hjernen

“

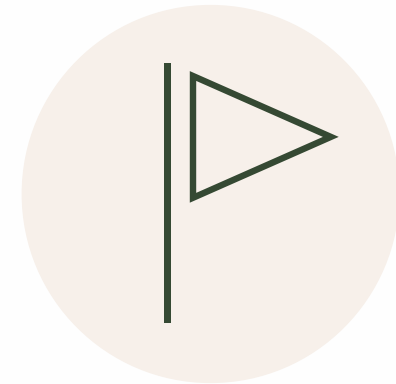

Interoception

 Få til vane at mærke og reagere på tegn på træthed

 Tiltag og indsatser

- 10-punkt energiskala
- Energi/aktivitetsdagbog
- Understøt øvelse i brug af mindfulness teknikker
- Diskutér reaktioner på symptomer og handlemuligheder
- Gør opmærksom på tydelige tegn på træthed og vejled brug af håndteringsstrategier

Mærke tegn på træthed

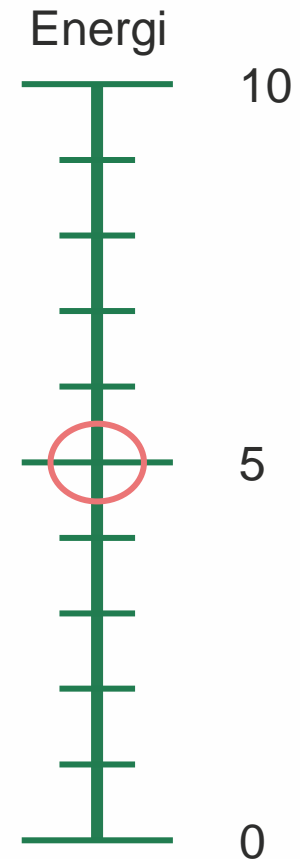
S T O P

Stop op

Træk vejret

Observér

Prioritéér

Accept af træthed

 Øget erkendelse og tilpassede forventninger til funktionsniveau

”

Jeg har jo selv indset, at jeg har brug for nogle pauser og nogle hvil, og jeg har brug for at gøre nogle ting anderledes, end jeg gjorde før. Jeg er blevet mere realistisk overfor mig selv. Så dermed også har jeg sat mig flere realistiske mål.

57-årig kvinde med følger efter en blodprop i hjernen

“

Accept af træthed

🎯 Øget erkendelse og tilpassede forventninger til funktionsniveau

➔ Tiltag og indsatser

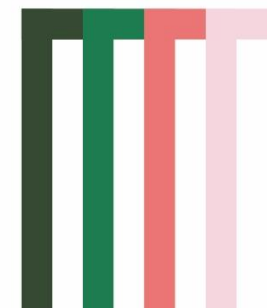
- Anerkend træthedens indvirkning i hverdagen
  - Dokumentér træthedens sværhedsgrad
- Diskutér forventninger til bedring/kronicitet af træthed
- Diskutér nuværende vs. tidligere funktionsniveau, herunder roller, kerneværdier/leveregler og identitet
- Giv mulighed for at dele erfaringer med ligesindede

Leveregler

Man stopper ikke, når man er træt.
Man stopper først, når man er færdig.

Håndtering af aktiviteter I

 Vaner og rutiner for håndtering af træthed i daglige aktiviteter

”

(...) og når vi planlægger en uge, jamen, så kan jeg jo godt nu allerede sige: Den uge (...) det bliver strengt der. Det ved jeg godt, men så ved jeg jo godt at: Jamen, så skal jeg ikke noget den dag overhovedet. Altså, så bliver jeg nødt til ligesom at stoppe der og sige: Jamen, så det der jeg sover, og så kan jeg gøre lidt der.

62-årig kvinde med følger efter en blodprop i hjernen

“

Håndtering af aktiviteter I

 Vaner og rutiner for håndtering af træthed i daglige aktiviteter

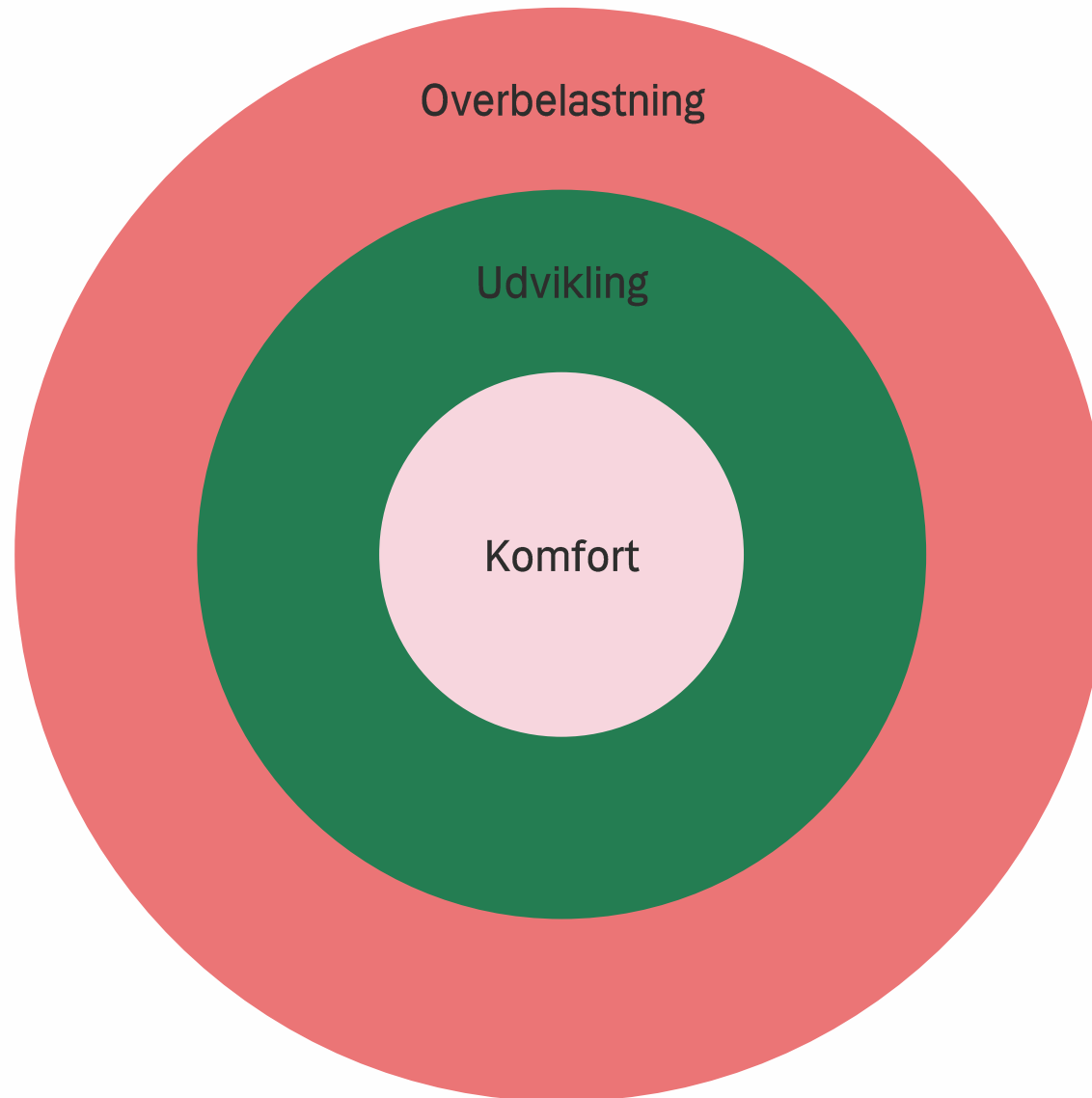
 Tiltag og indsatser

- Ugeplan, dagsskema, m.m.
  - Understøt øvelse i at planlægge aktiviteter ud fra energibesparende principper
  - Giv mulighed for at øve planlægning selvstændigt
- Tilskynd mellemliggende pauser og fordeling af aktiviteter
- Udforsk personligt værdsatte aktiviteter, forpligtelser og ansvarsroller og tilskynd prioritering og omdelegering ved behov
- Tilskynd brug af strategier til at begrænse fysisk og kognitiv belastning

Zoner

Håndtering af aktiviteter II

Øget evne til at hvile effektivt

Tiltag og indsatser

- Giv mulighed for at øve afslapningsteknikker og forskellige typer af hvil
  - Udforsk præferencer, tidligere erfaringer og foreslå forskellige måder at hvile på
  - Find og afhjælp evt. barrierer og evaluér effekten sammen

Den gode pause

Det er meget individuelt, hvad der er en god pause

- En middagslur eller bare sidde ned i ro og fred
- 5 min., 10 min., 15 min., 30 min., 1 time...
- Rolige omgivelser, frisk luft
- Gåtur, musik, podcast, mindfulness eller afspænding
- Faste hvil og pauser eller efter behov
- Adspredelse (skift mellem aktiviteter)

Tro på egen formåen

 Øget tillid til egen evne til at håndtere træthed i dagligdagen

”

Jamen, jeg har lært at blive bedre til at mærke min træthed, og så ved jeg så også, hvordan jeg skal reagere når jeg begynder at mærke den der træthed. Altså, nu har jeg brug for en pause, nu har jeg brug for at sidde ned, eller nu har jeg brug for at ligge.

59-årig mand med følger efter en blodprop i hjernen

“

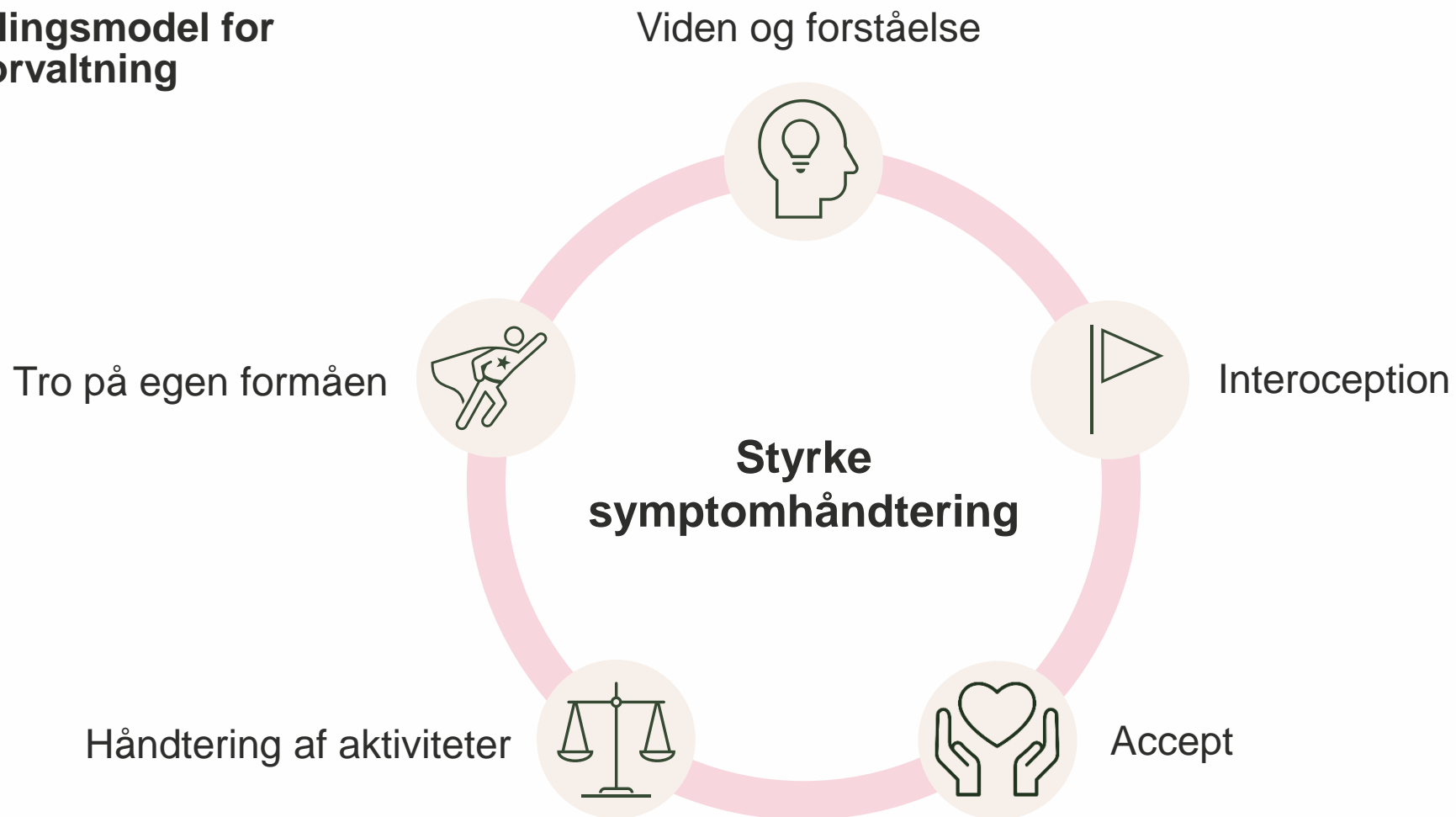

Tro på egen formåen

- 🎯 Øget tillid til egen evne til at håndtere træthed i dagligdagen
- ➔ Tiltag og indsatser
  - ❑ Graderet støtte, dvs. understøt øget selvstændighed i implementeringen af tiltag og øvelser efter behov
  - ❑ Evaluér effekten af tiltag med deltageren
  - ❑ Spørg ind til muligheder for at håndtere træthed i udfordrende situationer

Behandlingsmodel for energiforvaltning

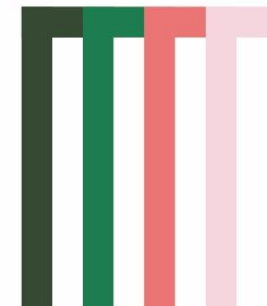
Følg Videnscenter for Neurorehabilitering

www.vnr.dk & nyhedsbrev

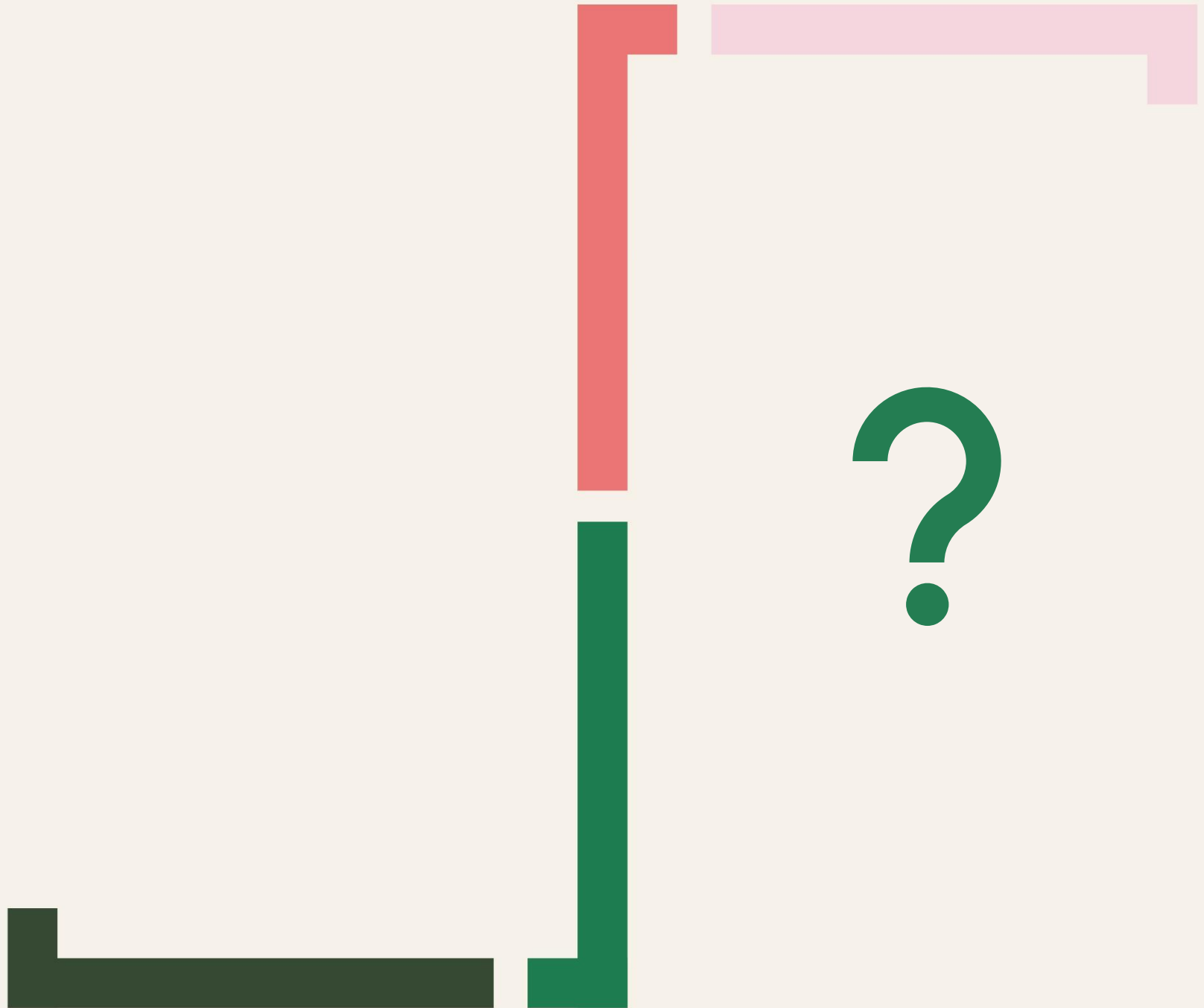
The screenshot shows the website for the Videnscenter for Neurorehabilitering. The header includes the Rigshospitalet logo and navigation for 'For borgere' and 'For fagfolk'. The main content area features a large image of a woman and a man with a blue ball. Below this, there are several navigation links: 'Vidensbase', 'Værktøjskasse' (circled in green), 'Forskning og innovation', 'Nyhedsbrev' (circled in green), 'Det sker', and 'Om VNR'. The 'Værktøjskasse' link is highlighted with a green oval, and the 'Nyhedsbrev' link is also highlighted with a green oval.

The screenshot shows the LinkedIn profile for the Videnscenter for Neurorehabilitering. The profile picture features a woman and a man with a blue ball. The profile name is 'Videnscenter for Neurorehabilitering' and the bio states: 'Styrker patientforløb på tværs af sektorer til gavn for mennesker med skade på hjerne eller rygmarv og deres pårørende.' The profile has 2,424 followers and 9 employees. The navigation bar includes 'Startside', 'Om', 'Indlæg', 'Job', 'Personer', and 'Videoer'. The 'Om' section is visible, providing more details about the center's mission and focus areas.

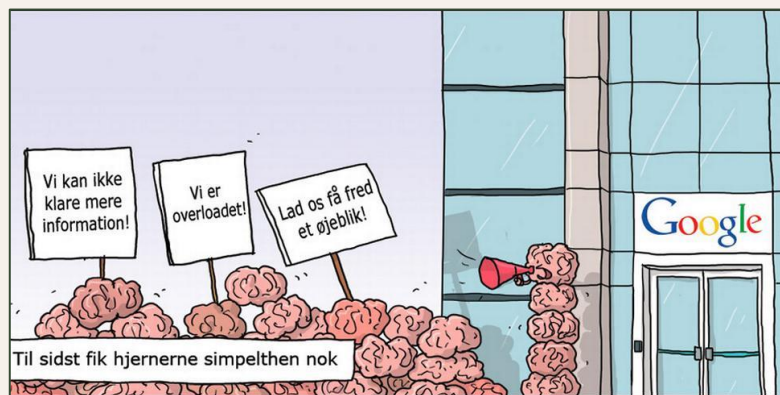
Spørgsmål?

Tak for jeres opmærksomhed

Frederik.dornonville.de.la.cour@regionh.dk

Wulffmorgenthaler / Politiken